

אלה תולדות בית שנהר (פרקי זכרונות)

רבקה רוכל-שנברג

1919 — ימי חילופי-שלטון

1919 — העיר פרוסקורוב תחת השלטון הסובייטי*

בעקבות חיילי-פּטְלִיורָה באו הסובייטים ונוצרה מציאות פוליטית חדשה, שהתבטאה בחיי היומיום. האוכלוסייה האזרחית פיתחה כבר חוש מיוחד והבחינה בהכנות של הצבא לנסיגה או אפילו לבריחה. התהליך לא נמשך זמן רב, לעתים רק שעות אחדות. היו התקליוות עם מארבים של האויב ונשמעו יריות. האזרחים, בשמעם את חילופי-האש, ירדו למקלטים ולמרתפים. השתררה דומיה כבדה. לפתע

בתמונה: יצחק שנהר בשנת 1924 עם חברו מיזדותו, מ.ג.ט., ממסודי כפר-ייתקין

* ראה „בצרון“, חוברת סתיו, תשמ"ג.

נשמעה קריאה אדירה: „הורא!!!“ ... אז ידענו שהתבסס שלטון חדש בעיר — של הסובייטים.

בראשית שלטונם השתרר מצב קשה: המסחר שותק; היו החרמות של רכוש ודירות, וגם אצלנו הוחרם חדר. היה זה דווקא קיטונו של ציניה. עוד לפני שוך הקרבות דאגו השלטונות הסובייטיים לחסל את האנאלפכתיות בשורות-הצבא. לשם כך גייסו מורים ומורות. מורה אחת כזאת שוכנה בחדרונו של ציניה לשעות אחדות בכל יום, ותלמידים-חיילים באו לפי תור ללמוד קרוא וכתוב. אני זוכרת אותם כאנשים מבוגרים מאד.

מאדאם בנצקאיייה

בד בבד עם חיסול-האנאלפכתיות איפשרו השלטונות לימוד-חינם בכלי נגינה לאזרחים מעונינים. התקיימו בחינות, ועל-פיהן קבעו מי רשאי להנות מזכות זו. לכל מורה היה איזור מוגדר בעיר והתלמידים באו אליו הביתה.

בגורלי עלה ללמוד פסנתר אצל מאדאם בנצקאיייה. היא היתה אלמנתו של גנרל רוסי והתגוררה בווילה מפוארת באיזור מהודר מאד, ומאחורי הבית השתרע גן ענקי.

מאדאם בנצקאיייה, אישה במיטב שנותיה, גבוהה ותמירה, התייחסה לעבודתה ברצינות ובמסירות.

הסובייטים חריומו את הווילה שלה, אך בתור מחווה השאירו לשימושה חדר אחד ומטבח. החדר שלה היה גדול עם רלת-זכוכית לגן. במרכזו — פסנתר-כנף חום. על אחד הקירות — פורטרט גדול של כחור על סוס. כשהבחינה פעם שאני מתבוננת בתמונה אמרה לי: „זהו בני במדים, אך אינו כבר בחיים.“

מאדאם בנצקאיייה היתה דמות אצילה מעולם-האתמול: לבושה בהידור ובטעם, תמיד בגלימה ארוכה מצמר; נעלה נעליים מיוחדות מלבד רך על עקבים גבוהים; ידיה גדולות במיוחד, ידיים מלאות הבעה.

היא השרתה אווירת-רוחניות סביבה. אפילו החיילים שבביתה רחשו לה כבוד רב. פעמיים בשבוע באתי אליה לשעורים. ציפיתי להם בכליון-נפש וגמאתי את המרחק לביתה בריצה, כמעט, למרות הדרך הארוכה. לי, כנערה צעירה ורומנטית, הפיצוי לשבת בקרבתה ולנגן עמה ב-4 ידיים, להתפעל מאצילות-הליכותיה ומהפשטות האלגנטית שלה — היה כדאי. במחיצתה אפשר היה לחלום חלומות על תקופה שחלפה. כל ישותה המחוישה את קיומו של הווי, שרק יכולנו לקרוא עליו בספרות.

* * *

באותם ימים ניתלו בקרנות-הרחובות סיסמאות: „קטו נני רבוטאייט, טוט נני ייסט“; האזרחים נאלצו להצטייד בכרטיסי-עבודה על-ימנת להשיג מזון; נוצר מחסור

(*) מי שאיננו עובד אינו אוכל“.

במצרכים. הסובייטים החרימו גם תוצרת חקלאית והאכרות פסקו מלבוא ולמכור מתוך חוסר-אמון בכסף. בהקבא, הן הסכימו להחליף מצרכי-מזון רק בדבריי-ערך.

התנכלו למשפחות בורגניות, ומחסור כללי החל מאפיין את הימים הללו. זכורים לי שקים של תפוחי-עץ ותפוחי-אדמה עומדים בפינה בחדר-האוכל, ובמזווה – מלאי של שומן-אוויים. אוכל זה בתוספת תה ולחם בלול בסביבן היווה את המזון העיקרי שלנו.

באותו נושא זכור לי מעמד טיפוסי לזמנים ההם:

הכנת ריבת ה"פובידל"

באמצע החצר הבעירו מדורה, העמידו תומכות-כרזל ומעליהן דוד ענקי מנחושת אדומה. לכל משפחה נקבע מראש התור לשימוש בדוד הזה. הצטיידנו בכמות עצומה של שזיפים.

יום לפני הבישול התיישבו הילדים, בעיקר, והפרידו את החרצנים מהפרי. המבוגרים כתשו גושי-סוכר לחתיכות קטנות וכל ה"חומר" היה מוכן. למחרת בבוקר, כשצינייה ואני קמנו, כבר מצאנו את הדוד על האש ובתוכו מבעבעת המרקחת. ליד הדוד עמד מישהו מהמשפחה ובחש בתרודי-עץ גדול ללא הרף. לעתים היינו עוסקים בכך יום תמים.

כשהמרקחת היתה מוכנה, הכינו בבית כמות גדולה של צנצנות מגדלים שונים, ויצקו מתוך הדוד לכל צנצנת. בסופו של דבר צחצחו את הדוד, שיהיה מוכן למשפחה אחרת.

הזוי הנוער הציוני החלוצי בפרוסקורוב

עקב מאורעות-הדמים איבדו החיים כל פרספקטיבה והפכו לחסרי-משמעות. החלה עזיבת יהודית את פרוסקורוב למרכזים גדולים יותר ברוסיה וכמו-כן, למרות הסכנות הרבות, ניסו לחצות את הגבולות לעולם החופש. כגון פולניה, אוסטריה ורומניה. אך עדיין לא היו עזיבות במימדים המזוניים.

לא פעם הייתי עדה לויכוחים סוערים בין אמא ואבא. אמא גרסה שיש להסתגל להזוי ולתנאים הקיימים והתבטאה: "מה שיהיה עם כל היהודים יהיה גם אתנו". אבא התנגד וטען: "אם לא ירצחו אותנו הרי נמות, פשוט, מרעב. אני אינני מסוגל לפרנס את המשפחה במציאות כזאת." הוא שאף לעזוב, וגם עשה כך בבוא היום.

בינתיים, בעקבות מסירת-מנדט על ארץ-ישראל לאנגלים על-פי החלטת חברי הלאומים בסן-רמו, קיבלה הציונות המעשית דירבון עצום והחלו לתכנן את הגשמתה ביישוב הארץ.

לימוד העברית נעשה בצורה אינטנסיבית ביותר בעזרת שעורי ערב ומורים פרטיים; פעילות חברתית תוססת בעלת גוון לאומי-ציוני רכזה חבורות בני-נוער, שהתארגנו אחרי-כך במסגרת תנועת החלוץ. הגיעו גם שירים מארץ-ישראל ששרו אותם בהתלהבות. כמו-כן העלו הצגות בעברית.

צינייה עוב את בית-הספר בגמר הכיתה הששית של הגימנסיה והצטרף לפעילות הציונית במסגרת החלוץ.

החלומות על המשך לימודים בישיבת רבי-צער (חיים טשרנוביץ) באודסה נגזזו. בקרב הנוער הציוני החלוצי התגבשה תחושה ברורה בצורך לעצב דמות יהודית שונה מן המצוי, העוסקת בעבודה יצרנית ובעיקר בחקלאות. כהכשרה עצמית לעבודה חקלאית לאחר העליה ארצה, החליטו קבוצות של בחורים ובחורות להתחיל בהכשרה פיזית בעבודות כגון: ניסור-עצים, עיבוד חלקות-ארמה שנחכרו לצורך זה וכו'. אצל צינייה התפתחה „אמביציה“ לפיתוח שרידי הידיים שלו. כל בוקר מדר את השרירים ועלי היה לעמוד מולו, לגעת בהם ולהגיב בהתפעלות.

חציית-גבולות

קבוצות בני-נוער החלו להסתגן מן העיר לעבר הגבולות. הקבוצה הראשונה מטעם החלוץ כללה 9 בנות ו-15 בחורים. לקבוצות כאלה הצטרפו גם בודדים שלא במסגרת החלוץ וגם כאלה, שהיעד שלהם לא היה דוקא ארץ-ישראל.

הם הגיעו לעירת-גבול ליד פולניה. שם נתקבלו בדרך-כלל על-ידי אנשי הקהילה היהודית. עם בוא קבוצה כזאת עברה שמועה בעיירה: „הגיעו חלוצים!“ כולם ידעו שכוונתם לחצות את הגבול.

לאורך גבולות המדינה היו משמרות של חיילים. בין החיילים נמצאו כאלה, שתמורת תשלום העלימו עין וכך נתאפשר המעבר. היו כמובן, גם טעויות, שכתוצאה מהן נסתיים הענין באופן טראגי.

תמיד היה איש-קשר בין קבוצת החלוצים ובין המשמרות. גם הוא קיבל תמורה עבור קשריו. כאנשי-קשר שימשו לעתים יהודים ולעתים גויים. היו ביניהם הגונים מאד אך היו גם מנוולים גדולים, מלשינים ורמאים. עלי לציין כאן שבין אנשי-הקשר היהודיים היו כאלה, שראו בעזרה לחלוצים מעין מצווה ולא בקשו שום תמורה.

במקרים כאלה באה לביטוי ההזדהות היהודית במילואה. יהודי העיירה — והרב בראשם — עשו כמיטב יכולתם למצוא את האנשים המתאימים, את בעלי-העגלות, לעתים שילמו מכספם, חקרו בקשר לחילופי המשמרות ולאיתור הפירצה כדי לנצלנה ברגע הנכון.

לאחר שעברו החלוצים את הגבול לפולניה לא תמה סאת הגילגולים והקשיים. אפילו לאחר שקיבלו את הסרטיפיקטים נאלצו להמתין, לפעמים חרשים, עד שנתקבלה הודעה מטעם ה„פלשתינה אַמט“ בוורשה, שישנם עבורם מקומות בכלי-שיט מסוים.

מסע כזה עשוי היה להמשך חצי שנה או אפילו יותר.

שהותי כביילוחורקה וניתוק מהבית לשנה וחצי

קיץ 1919. חרשים אחדים אחרי פוגרום פטליורה, בא אלינו לפרוסקורוב הדוד בִּיזו. הוא בא מאודסה, שם עבד כשנתיים במפעלים לייצור נשק. אני הייתי עדיין

חלשה מאד כתוצאה ממחלת הסקרלטינה, ולמעשה לא קיבלתי טיפול נאות בגלל המצב הכללי הקשה. הוחלט בבית, שאסע לסבתא הינדה לביילוזורקה ואשהה שם עד תחילת שנת הלימודים. בכלל, ביתה של סבתא היווה תמיד צוק איתן בכל עתות מצוקה שפקדו את משפחתנו.

ביוזי ואני נסענו בעגלת איכרים דרך העיירה גופל, שם החלפנו סוסים, והמשכנו דרכנו לביילוזורקה.

רצח בן-דודי דוניה דוליציקי

אט-אט, בשעות הבוקר המוקדמות, התנהלה העגלה במעלה הגבעה, עליה היתה בנויה העיירה. הכל היה מוכר כליכך, וכמו תמיד רישג אותנו מאד. מצד שמאל כבר הבחנתי בגדר הגבוהה מסביב לפארק של סנאטור טוראו. הלאה מימין — הנחל הצר עם הגשרון הקטן וערבות הנחל. אנו פונים ימינה — והנה בנין הדואר ומולו בניני הרשות. המיבנה הטופוגראפי המוכר הישרה בי רגש שמחה ובטחון, שהנה, עוד מעט, אגיע למקום האהוב עלי מאד. בנין ה„ראטהאוס“ שבמרכז העיירה נזדקר בכירור. המשכנו לנסוע בעגלה באיטיות ועברנו על-פני שורת בתים שהיו כבר מוכרים לי.

הגענו הביתה ונכנסנו. כמו תמיד היתה הפגישה עם אנשי המשפחה מרגשת וחמה. מקץ רגעים אחדים הוכינו בהלם למשמע המקרה האיום של רציחת בן-דודי דוניה דוליציקי (בגילו של ציניה וחבר קרוב לו), כפי שסופר לנו:

בתקופה זו שוטטו בדרכים, בעיירות ובכפרים עריקים מכל הצבאות. הם שוטטו למטרות שוד ורצח יהודים. באחד מלילות שבת יצאו שלושה בחורים יהודים — דוניה ושני אחים גולדברג — לטיול בחוצות העיירה. הם קבעו להפגש למחרת בכוקר על-מנת ללכת ולקטוף גרגרי יער. כשעמדו להתפזר איש לדרכו עברה במקום קבוצת עריקים פולניים. הם שאלו שאלה סתמית על כתובת כלשהי. דוניה, בן-דודי הנאה מאד, רחב-גרגם ותמיר, ניפנה אליהם להשיב ובו במקום ירו בו כדור לבטן. הוא נפל מתבוסס ברמו בחליפתו הלבנה ומילמל בשארית נשימתו: „לשווא רצחתם אותי...“ ומת. דיירי הבית הקרוב שמעו את הירי, יצאו מבוהלים החוצה ואספו את דוניה, אך הוא היה כבר ללא רוח חיים. למחרת בכוקר עוד הבחינו בשלולית הדם הגדולה.

* * *

התכנית המקורית, שאבלה רק את הקיץ אצל סבתא, השתבשה בגלל חילופי שלטון ואני נשארתי שם למשך למעלה משנה. אס-כך, רשם אותי הדוד פיינייה לכיתה אחרונה של בית-הספר העממי.

בית הספר בביילוזורקה ושנת-לימודי האחרונה בו

בית-ספר זה היה מיוחד במינו: בתקופת הצאר ניקולאי שימש כבית-ספר

לכמרים, והיקנה לבוגריו את הרשות לשמש ככמרים וכמורים לדת הפרבוסלאבית. היתה בו פנימיה למגורים וכמוֹכֵן היו ברשות בית־הספר אדמות ורכוש רב. אז קראו לו: נְרוֹךְ־נְאִיָּה צִרְקוֹבְנָאִיָּה שְׁקוֹלָה¹.

לאחר פרוץ המהפכה ב־1917 החליטו המורים, ובראשם המנהל ניקולאי איבנוביץ' — מורה לאוקראינית ואנטישמי מובהק — להפוך את המוסד לבית־ספר על־יסורי כללי בו למדו 10 שנים. הורירו מהקירות את האיקונות ויתר התמונות. את אולם־התפילות הענקי הפכו לאולם בו התקיימו אסיפות, הופעות ואירועים מיוחדים. בנוסף למורים הוותיקים, שלימדו הסטוריה ודת בעיקר, הזמינו מורים חדשים מהמרכזים הגדולים. ביניהם זכור לי לטובה המורה לספרות, גריגורי איבנוביץ', נכה, ששעוריו היו מרתקים ונמסרו בכושר פדגוגי נדיר. תכנית לימוד הספרות היתה מורחבת במיוחד; הוא לימד אותנו לכתוב ולהתבטא.

תכנית־הלימודים היתה בכלל מקיפה מאד, הרבה יותר מאשר בפרוסקורוב. מקצועות כמו אנטומיה, פולנית בנוסף לצרפתית וגרמנית, מתימטיקה ברמה גבוהה ועוד, איפשרו לי לאחר־מכן „לקפוץ” כיתה בגימנסיה בפרוסקורוב.

בקומה ראשונה היו חדרי הכיתות ובקומה שניה התגורר חלק מַצוֹת המורים הרווקים. שם גר גם גריגורי איבנוביץ', אליו הייתי באה פעמיים בשבוע לשעורים פרטיים בספרות, מיד לאחר הלימודים.

בכיתה שלנו, כיתת־הגֵּמֶר, היו מעט מאד יהודים: 4 בנות ו־2 בנים (אגב, אחד מהם נימנה בין מייסדי כפר־ויתקין והשני נתמנה בזמנו רב בעיירה סמוכה). כל היתר — גויים בני כפרים מהסביבה. בדרך־כלל הם היו מבוגרים מאתנו, ונהגו לשכור חררים בבִּילֹוֹזֹרְקָה למשך שנת־הלימודים, גם בבתיים של משפחות יהודיות.

שישה ימים בשבוע למדנו. לגבי יום שבת היה הסכם בין ההנהלה והקהילה, שלא יקראו לתלמידים היהודים לכתוב על הלוח. שעורי דת פרבוסלאבית נלמדו במקביל לשעורים בעברית. הלמודים בכיתת־הגֵּמֶר שלנו התנהלו בזמן זה עדיין ברוסית, והשפה הפולנית נילמדה כשפה זרה בצד צרפתית וגרמנית.

בתקופת הקיץ התירו לעצמם המורים לצאת עם הכיתות לפארק וללמד תחת עצי־התפוח הענפים.

באותו זמן, עד מאי 1920, היתה ביילוֹזֹרְקָה תחת שלטון פולני.

נשפים ובילויים

יום אחד, לפני חג המולד, חוזר הרוד בִּיִּזְיִי מהעיר סְרֵנוֹפּוֹל ובורועותיו חבילה עטופה. הוא ניגש אלי עם חיוך מאושר על פניו, מושיט לי את החבילה ואומר: „זה בשבילך.” אני מורידה את נִרְ־האריזה ולעיני מתגלה זוג־נעליים על עקבים גבוהים. התרגשותי גדולה מאד: זוג־נעליים ראשון שלי על עקב גבוה. האווירה כולה — ערב נשף הריקודים הראשון שלי.

¹ בית הספר העממי של הכנסיה.

בנוסף לנעליים הללו ראגה הרודה פֶּאִיָּה לתפור לי סאראפן כחול עם נקודות לבנות. לזה הותאמה חולצה לבנה ... ואני מוכנה לנשף.

הרוד מוֹיָּנָה מְכֻרָדִי — שאף הוא, כמוני, נותק מביתו למשך השנה — נתקף גם הוא בהתרגשות לקראת הנשף הזה ומכריז ב־במקום שהריקוד הראשון שלי יהיה עמו. אני מקבלת הכרזה זו בסיפוק משום שיותר מכל בני המשפחה, הרי מוֹיָּנָה הוא האלגנטי ביותר, בעל קסם אישי רב ובעל הליכות אירופאיות.

הערכ מגיע. אנו באים לאולם בארמון טוראו, המואר בהרבה מנורות. התזמורת הצבאית מנגנת כבר, הקהל רב והאווירה חגיגית. אני רואה בקהל חברות שלי מהכיתה: היהודיות שבהן לבושות בגדי שבת והאוקראיניות — בתלבושת לאומית. גם בעלי־אחוזת מהסביבה ואנשי־צבא על תלבושתם המבריקה סובבים בין הקהל. התזמורת פותחת בנעימת־וולס ידועה. אנו מסתדרים בווגות ומתחילים לרקוד. אני יוצאת במחול הראשון שלי.

עלי לציין שהרוד מוֹיָּנָה לא „הצטיין“ כליכך בריקוד. מיד לאחר־כך ניגש אלי קצין מוזמינני לרקוד עמו. כמוכן, הוא היטיב לרקוד מדודי, ו„הוביל“ אותי אחריו. הפולנים, בכלל, היטיבו לרקוד. רקדנו וולס, פולקה ובעיקר מזורקה.

הנשף נמשך עד אור הבוקר. אנו חוזרים עייפים ורצוצים אך מלאי התרגשות ועליזות.

נשפים כאלה נתקיימו לכבוד חגים שונים גם עלידי הצבא, גם עלידי הרשות, וכמוכן לאחר הצגות בבית־הספר.

בנוסף להצגות היתה מופיעה גם מקהלת בית־הספר. המקהלה היתה גדולה, בערך 50 תלמידים. שרנו ב־4 קולות. עד היום לא שמעתי מקהלה עם קולות כאלה. אהבתי מאד את השעות ששרנו תחת ניצוחו של גוֹנְצֶ'רוֹק — המורה להסטוריה — שהיה ממונה על החינוך המוסיקלי בבית־הספר.

מתוך אותה אווירה זכורות לי החזרות על הצגות שונות שתוכננו כגון: „שידוכין“ ו„רביזור“ מאת גוגול, מחזה של צ'כוב, ומחזה בשם „היהודיה שהתנצרה“.

אלו היו חלק מצורות הבילוי שלי ושכמותי באותם חדשים, בו לקחו חלק גם פולנים, למרות שלא היה בינינו שום מגע חברתי כלשהו: מעולם לא ידענו שמות שלהם והם לא ביקרו בבתינו.

לעומת זאת היו בסביבה חיילים־עריקים פולניים מצבאו של גנראל האלר, שהיו ידועים בנטייתיהם האנטישמיות. הם מצאו לעצמם תענוג מסוג אחר: בהתנכלויות ליהודים.

העמידה היתה חשובה בלילות, הדרכים הבלתי־סלולות מלאות בוץ ורפש, במיוחד בסתיו ובחורף. עם רדת החשיכה הסתננו לעתים החיילים לעיירה. והיה, אם נודמן ברכם יהודי תפסו אותו בכוח וציוו עליו: „זייד דו בלוטוי.“ ליהודי לא

נותרה ברירה אלא לכרוע על ברכיו בתוך הבוץ והרפש הדביק. לאחר שהושפל בצורה כזאת עמדו סביבו החיילים הפולניים והתמוגגו בצחוק פרוץ. כשנפרדו כבר מקורבן־התעלולים שלהם איחלו לו מרחוק: „זיך זיך דו פלשתיניי.“

מקרה מסוים שהדהים אותי מאד היה ביקורו של יוסל פליסקר, מבאי־ביתה של סבתא: יום אחד נכנס יוסל כשמתפחת לבנה קשורה סביב לחייו. שאלתי אותו: „יוסל, כואב לך משהו?“ ואו הוריד את המטפחת וסיפר את סיפורו: בערב יצא את ביתו על־מנת לגשת לאיזה מקום. בדרכו נתפס בידי שני חיילים, שאילצוהו לרדת על ברכיו והחלו למרוט את שערות זקנו אחת־אחת. הם הספיקו למרוט חצי־זקן ושמעו לפתע צעדים מתקרבים, ומיד ברזו. יוסל התבייש להסתובב בעיירה עם חצי־זקן ולכן קשר לעצמו מטפחת לבנה, עד שיצמחו כל שערות זקנו.

חילופי־שלטון בביילחורקה

בחודש מאי 1920 הגיע הצבא הסובייטי אלינו בהסתערותו לעבר ורשה תחת הסיסמא: „דאיזש נורשאו!“ הפולנים נסוגו. בחודשים מאי עד אוקטובר 1920 נותרה העיירה ללא רשות שלטונית ברורה. באופן פורמאלי שלטו הסובייטים. כצבא, הם היו מוכים, רעבים, יחפים ולבושים בבלויי סחבות. לא פעם פלשו לעיירות ולכפרים בסביבה לשם שוד.

היהודים, מתוך נסיון, החביאו כל דבר־ערך. אני זוכרת, למשל, שחפרו בור בחצר גן־הירק והסתירו בו מנורת־קנים, פמוטי־כסף, קופסאות לסוכר וכו'. מחבוא אחר לתכשיטים שימש האפר בתנור ההסקה.

יום אחד נכנסו הביתה שלושה חיילים חמושים. הדוד פינייה, שהיה לבוש בגדים צבאיים, הזמין אותם לשולחן והורה לדודה פאייה להביא מהמרתף רב־ריחלב כי „הטאבארי־שציי“ (חברים) רעבים. מתוך המלאי של החנות הביאו גם כמה חפיסות שוקולד והניחו לפניהם על השולחן. החיילים אכלו לשובע ואת שארית האוכל ארזו ולקחו מתחת לבית־השחי.

עם הסתלקות החיילים מהעיירה נזכרה סבתא בפנינים שהסתירה באפר התנור.

ענק הפנינים

כאחת השבתות קראה לי סבתא לחרר־השינה שלה, הוציאה קופסה מרופדת קטיפה ואמרה: „פתחי אותה.“ פתחתי, והוצאתי מתוכה ענק גדול מאד של פנינים מאיכות מיוחדת במינה, בעלות יופי נדיר; כל פנינה בגודל שעועית, בצבע לבן־כחלחל עם ברק זוהר. היא אמרה לי: „ענדי זאת לצווארך“, וכך עשיתי. עמדתי מול הראי, מתבוננת בפליאה בענק הזה שסובב את צווארי בשלוש שורות. סבתא חיכה ואמרה: „זה יהיה שלך ביום ארוסייך.“ לא אמרתי מילה. הורדתי את הפנינים והכנסתי חזרה לקופסה.

נזכרתי במעמד הזה כשפתחנו את פתח־התנור והתחלנו לברור מתוך האפר את

(*) יהודון, סע לפלשתינה.

(**) יורשה היא שלני.

התכשיטים שהוחבאו. לפתע, שלתה הדודה גיטל חוט ארוך מאד ועליו שרידים עלובים של צדף חסר-צורה: הפנינים נעלמו, אופלו באפר עד תום, מהיותם חומר אורגני. סבתא החווירה ואמרה לי בקול סדוק: „זה היה מיועד לך וראי מה נשאר.“

בראותי את האכזבה העמוקה של סבתא למראה החוט המיותם התחלתי לנחם אותה: „ממילא אינני להוטה אחרי קישוטים ולא-כל-שכן אחרי תכשיטים. אין על מה להצטער...“. השתדלתי מאד לשכנעה, אך גם אני עצמי לא שוכנעתי מניחומיי.

הפעילות הציונית כחיי הנוער המקומי

באותה שנה, 1919, כשהגעתי לביילוזורקה היה זה לאחר שנתיים של העדרות ממנה. אני זוכרת את ביקורי האחרון אצל סבתא ב־1917 בזמן המלחמה. לאחר פרוץ המהפכה, כשהמשפחה רק חזרה הביתה מהגירוש, וכל מעייניה היו בשיקום כלכלי. והנה, בבואי עתה, בקיץ 1919, אני עדה לשינוי משמעותי בהווי התרבותי של יהודי ביילוזורקה, וייתכן גם שנעשיתי ערה לדברים אלה, שקודם לא ענינו אותי.

לאט לאט מתברר לי הרקע לתנופה של הפעילות בקרב הנוער: הוקם ועד באודסה מטעם הקק"ל בשם „ועד לעזרת-יהודים בעלי-מלאכה ואיכרים בא"י וסוריה.“ בכל עיירה היה איש-קשר לוועד. בביילוזורקה היה זה בן-דוד של אמא — קיימינג'ה כץ — שחזר מא"י לאחר שנתיים של לימוד בגימנסיה „הרצליה“. הוועד נהג לשלוח חוזרים לאיסוף תרומות, בעיקר בערב יום-כיפור. סביב מבצע התרומות היתה תכונה גדולה: לתרומות של פחות מ־20 קופיקות קראו „נדבות קטנות“, והתורמים של סכומים גדולים יותר זכו להירשם ברשימות של הקק"ל.

ב־1917 חזרו מאודסה כמה סטודנטים ויסדו ועד „צעירי-ציון“. הם החליטו לארגן ספרייה ורכשו ספרים באיריש, רוסית ועברית. נאלצו לגייס כספים לקניית ספרים. אחת הדרכים לגיוס הכסף היתה הפקת הצגות.

ההצגות היו באידיש בדרך-כלל. הן התקיימו באולם של בית-הספר שלנו בארמון, ולעתים בחצר של סנאטור טוראו. גם לילדים היו תפקידים מוגדרים: סחבנו ספסלים ומנורות מבית-הכנסת, מכרנו כולים של קק"ל, עורנו בהכנת התפאורה ותפירת המסך, מכרנו פרחים ועוגות, ואספנו כסף.

במרוצת הזמן התגבשה שכבת-המשך ל„צעירי-ציון“ בשם „חניכי-ציון“. החניכים הצעירים ניסו לחקות את המבוגרים יותר. כולם למדו עברית, יסדו ספרייה עברית לצעירים יותר, חתמו על העתון „שתיילים“ בעריכת בן-אליעזר, העלו הצגות בעברית ובאידיש כגון: „יצא בשלום“ מאת שלמה היללס, מחיי החרד, או „מנחה חדשה“ על הווי פורים; „המלך ליר היהודי“ מאת יעקב גורדין — בה מילאתי תפקיד של הבת הצעירה; „הדוקטור“ של שלום עליכם; „השחיטה“ של יעקב גורדין ועוד. ההמולה והתכונה סביב ההצגות הללו היו גדולות מאד ודבקו בכל העיירה. את התלבושות הכינו באופן פרטי בבתיים. ערכו חזרות רבות ועברו הרבה על הדקורציה, אם כי היתה די פרימיטיבית.

אני הייתי שייכת לשכבת-הקטנים, „חניכי-ציון“. כשהתחילה העליה לארץ-ישראל תפסנו אנו את מקומם של המבוגרים בכל הנוגע לפעילות התרבותית. ה„חרד“ כבר

לא היה גורם חינוכי, ובמקומו נוסד בית-ספר. „חניכי-ציון“ היו מעונינים לשתף את כל הגורמים בעיירה בפיקוח על הנעשה בבית-הספר.

בין הנוער היתה פעילות: התאספו בכל שבת, נערכו הקראות, שיחקו במשחקים שונים אך לא עסקו בספורט.

אני זוכרת שבמועדון תלו תמונה של הרצל. קבוצה של גויים עברה וראתה את התמונה ומיד נפוצה ידיעה: היהודים המליכו עליהם מלך ולו זקן שחור, ומתכוונים להרעיל את הבארות. היהודים נרעשו אך הוריהם של „חניכי ציון“ הצליחו להרגיע את הרוחות.

* * *

במבט לאחור על שנת-לימודים זו מחוץ לבית, עם כל הקשיים הטכניים הכרוכים בהליכה לבית-הספר במרחק רב; יום-לימודים מדימדומי בוקר עד לפנות ערב; אוכל יבש בתרמיל כצידה לכל היום; הליכה בבוץ הדביק — אני מספקמת את השנה הזו כחיובית מכל הבחינות: רכשתי ידע רב כשטחים מגוונים מאד, זכיתי ביחס של חיבה רבה מצד כל אלה שבאתי אתם בקשרים הן בחברה והן מצד המורים.

בנוסף לכך, הראגה של בני-הבית לצרכים שלי כנערה מתבגרת, הרגישות וההבנה שלהם, המסירות ללא גבול, הפיחו בי בטחון. הייתי קרובה לטבע ולמעשה, לא הורגש מחסור במזון כמו בעיר. היה לי עד כדי כך טוב, שלא התגעגתי הביתה, למרות שלראשונה בחיינו צינייה אחי לא היה עמי זמן ארוך.